

Törökország és az EU csatlakozás – stabilizáló vagy kockázati tényező?

Prof. Dr. Balázs Judit
Nyugat-magyarországi Egyetem

ABSZTRAKT A hidegháború végével az általános eufóriában a világméretű konfrontációt felváltó, globális kooperáció elemzésére az elméletek sora született, arra hivatva, hogy bebizonyítsa az ideológiai szembenállás korábbi determináló szerepét. Ebből ugyanis egyértelműen következett, hogy a konfrontáció okának megszűnésekor az emberiség már egységesen fog össze az általános gazdasági felemelkedés érdekében. A múlté lesz a káros rivalizálás, helyét az építő verseny veszi át. Számos elmélet abból indult ki, hogy a hidegháború lecsengésének folyamatával párhuzamosan a biztonság korábban katonai értelmezésével szemben a komplex megközelítés került az előtérbe, s ezen belül is fokozódó prioritást nyer a biztonság gazdasági aspektusa. Sőt, már korábban, a nukleáris elrettentés filozófiájának értelmetlenné válása folytán is alapvetően felértékelődött a gazdasági potenciál és a kapcsolatok szerepe.

Bevezetés

A biztonságpolitikai koncepció ártértékelésénél a gondolatmeneti törés ott következett be, amikor nem számoltak azzal az anakronisztikus ténnyel, hogy a világ biztonságának kulcsa valójában a kelet-nyugati törésvonalától keletre, a politika mozdulatlanságában rejtett, míg ettől nyugatra a stabilitást és a fejlődést az állandó mozgás, állandó változás határozta meg. De ez a mozgás is többé-kevésbé a saját rendszerén belül zajlott le, s kohéziós erejét éppen a másik tömbbel való szembenállást erősítette. A „másik tömb” azonban átmenetileg összeomlott.

A bipoláris világrend megszűnésével azonban nem szűntek meg a törésvonalak, újak születtek, új biztonsági kihívások teremtődtek és a világ újabb megoldandó kérdésekkel, sőt válságjelenségekkel szembesült. A világ országai helyüket keresték, keresik ebben az új világrendben azt feltételezve, hogy egy integrációhoz, nagyobb közösséghez való tartozás egyúttal a biztonság záloga is.

Törökország: Go West?

Ebben az új világrendben Törökország újult erővel próbált az évtizedes „nyugathoz tartozás” erőfeszítéseinek realizálása irányába pragmatikusan továbblépni, Kemal Atatürk csaknem egy évszázaddal ezelőtt megfogalmazott törekvéseinek újólag hangot adni. Atatürk nemcsak definiálta, hanem

reformpolitikájával valójában letette az alapját a „nyugatiasodásnak”, előkészítette a talajt Törökország számára a felzárkózáshoz az áhított „Nyugathoz”. Hosszú időnek kellett eltelnie, míg Törökország számára megnyílt az út a Nyugathoz való kapcsolódás „intézményesítésére”.

Ennek jegyében Törökország a római szerződés 238. cikke alapján 1963 óta társult tagja az Európai Gazdasági Közösségnek, de évtizedeken keresztül nem volt reális esélye a teljes jogú tagság megszerzésére. A kérelmet már 1987-ben benyújtotta, mégis csak 2004 decemberében kapott zöld utat Brüsszeltől, így 2005 októberében kezdte meg a csatlakozási tárgyalásokat. A csatlakozási folyamat merőben új kihívást jelent az Európai Uniónak, hiszen történelme folyamán először kerülne arra sor, hogy kiterjesztése révén határai átnyúlnának Európa földrajzi határain túlra. Ezen túlmenően a keresztény Európa egy bár laicista, de mégis egy alapvetően eltérő vallású államot fogadna be tagjai közé.

A tárgyalások kimenetele és időbeni elhúzódása számos biztató előjel ellenére bizonytalan. Az Európai Unió részéről a késleltetés azonban nagyon sok veszélyt rejt magába, olyan veszélyeket, melyek Európa határain túlmutatnak. Mennél tovább tart ugyanis a bizonytalanság és az aggályoskodás az Unió részéről, annál erőteljesebben kap hangot az euroszkepticizmus Törökországban. Ez utóbbi veszélyes tendenciákat erősíthet fel, hiszen máris számos jele van az iszlám előretörésének. Ha ez a folyamat erősödik, nőnek az aggályok Európa részéről, ha nőnek az aggályok, ez tovább erősítheti az iszlámot, ami megint csak visszahat a csatlakozási folyamatra. Így végül is egy negatív visszacsatolási folyamat, egy önmagába visszatérő spirális trend kaphat újabb és újabb impulzusokat, mely végül is Törökországot erőteljesen Kelet felé fordíthatja.

A puskaporos közel-keleti térségben Iránnal rivalizálva vajon ki kerülhet ki győztesen? És mit jelenthet ez a térség egésze számára? Sőt, mit jelenthet a világ iszlámizálása szempontjából? Ha zátonyra futnak a tárgyalások vagy az előre jósoltnál is jobban elhúzódnak, akkor arra is vigyázni kell, nehogy Törökország hátat fordítson az európai értékeknek. Törökország „Európa-hűsége” rendkívül erős, de korántsem megingathatatlan. Az esetleges török csatlakozás nyilván nagy kihívást jelent az egész Európai Uniónak. De a helyzet nem annyira egyszerű, mint azt a közvélemény tudni véli. Törökországgal kapcsolatban számos sztereotípiát kering a köztudatban, illetve a török csatlakozást ellenzők tábora már-már közhelyszerűen ismétli ugyanazokat az ellenérveket. Természetesen számos kimondott és kimondatlan problémát lehet megemlíteni, de ha a török csatlakozás megítélésénél csupán ezekre hagyatkozunk, akkor eltávolodunk a valóságtól.

Még a tudományos igényű eszmefuttatások többsége is pragmatikus hozzáállással azt analizálta, sőt számszerűsítette, hogy mik a csatlakozás előnyei és hátrányai uniós szemszögből és Törökország oldaláról vizsgálva. A kérdést azonban nem célszerű így leszűkíteni, sokkal hathatósabbnak tűnik szélesebb kontextusban vizsgálni, azaz arra a kérdésre választ keresni, hogy Törökország

csatlakozása, vagy kirekesztése milyen biztonságpolitikai kockázatok hordozója a térségben, de akár azon túlmenően is. Mit jelenthet akár a világ számára is, ha Törökország előtt bezárul az Európai Unió kapuja?

A kérdéskör azonban rendkívül szerteágazó, számos nézőpontból lehet megközelíteni. A biztonság hagyományos felfogása szerinti vizsgálat félrevezető lenne. A konstruktivista logika talajából táplálkozó biztonságfelfogás azonban megfelelő elméleti keretet biztosít a felmerülő kérdések magyarázatára.

Törökország híd szerepe Európa és az iszlám között megkérdőjelezhetetlen mind politikai, mind földrajzi és mind kulturális értelemben. Globális geopolitikai tényezőként ugyan a hidegháború után leértékelődött, de az Európai Unió számára stratégiai szempontból rendkívül fontos helyen fekszik. A török tagság uniós befolyási övezetté tenné a Kaukázust és a Közel-Keletet is. Törökország pótolná az Unió hiányzó katonai eszközeit, miközben Európa javára billentené a mérleget a NATO-n belül.

A tanulmány megírásakor arra a kérdésre próbáltam választ keresni, hogy Törökország csatlakozása milyen kihívásokkal jár az Európai Unió számára. Világunkban, ahol a biztonság kérdése egyre nagyobb szerepet kap, célszerűnek tűnt Törökország helyzetét a biztonság szempontjából vizsgálni. A kérdés azonban nem egyszerűsíthető le a csatlakozás vagy nem csatlakozás kérdésére, hiszen Törökország jövőbeni szerepe a régió belüli geopolitikai fontosságánál fogva kihatással lesz nemcsak a környezetére, hanem azon túlmutatóan is. Jelen korunkban, amikor a világ az „iszlám veszélytől” hangos, nem mindegy, hogy egy regionális középhatalom Kelet vagy Nyugat felé orientálódik, vagy akár milyen irányba kényszerül.

Kérdés, hogy Törökország csatlakozásával miként módosulnak a biztonság megteremtésének szükséges feltételei az Európai Unió szemszögéből. A vizsgálat során célszerű volt a gazdasági biztonság szempontjait is szem előtt tartani, a gazdasági biztonság komplex jellegéből kiindulva. A biztonság bonyolult, összetett jellegéből adódóan ugyanis a gazdasági biztonság sem létezik önmagában. Külső és belső feltételeit, valamint kapcsolatát a politikai és a katonai eszmei, ideológiai biztonsággal számos elmélet taglalja. A gazdasági biztonság egyaránt létezik nemzeti – és a gazdasági folyamatok internacionalizálódása következtében – nemzetközi viszonylatban is.¹

A jelen tanulmány, az általánosan ismert problémákon túl, a biztonsági kérdés vizsgálatának segítségével olyan problémák felfedésére is tesz kísérletet, amelyek megértése és magyarázata tovább árnyalja a török integrációs folyamat amúgy sem egyszerű képét. Az alapkérdés elemzésekor a következő módszertani és elméleti premisszákból indulunk ki: a biztonsági aspektusok analízise során az egyes

¹ A gazdasági biztonság kérdéskörét részletesen taglalja: Balázs Judit: A gazdasági biztonságról. In: Biztonságpolitikai kézikönyv, Osiris Kiadó, 2007

biztonsági tényezők megkülönböztetésére, egyedi vizsgálatára van szükség, hiszen csak elméletben szétválaszthatóak, de ugyanakkor kölcsönösen befolyásolják egymást.

Törökország megváltozott katonai–geopolitikai szerepe

A katonai biztonság fenntartása hagyományosan „high politics”-ként jellemzett terület a nemzetközi szakirodalomban (Buzan 1991). Nem véletlen, hiszen a hagyományos biztonságfelfogás szerint évszázadokon keresztül a biztonságot a katonai biztonsággal azonosították. Az Európai Uniót elemezve a kérdés némiképpen leegyszerűsödik. A kérdés, hogy akkor pontosan mit is értünk katonai biztonság alatt, mivel a 2003-as európai biztonsági stratégia² egyértelműen kinyilatkoztatja az Unió prioritásait ezen a területen. A dokumentum leszögezi, hogy Európának hiteles nemzetközi meghatározó tényezővé kell válnia, hogy képes legyen a globális kihívások kezelésére. A stratégia a kulcsfenyegetések között említi a közel-keleti térség regionális instabilitását, amely csökkentése az Unió biztonsági érdeke. A regionális instabilitás ugyanakkor összekapcsolódik azzal a problémakörrel, hogy a XXI. század biztonsági kihívásai nem egyértelműen az egyes államokból, hanem sokkal inkább az államokon belülre került anarchikus viszonyokból fakadnak.

Ilyen problémák a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése, az államkudarc. A Közel-Kelet „hagyományosan” bővelkedik mind államok közötti, mind államokon belüli konfliktusokban. Mivel a térség az Unió szempontjából kritikus közelségben fekszik, érthető, hogy a béke és stabilitás megteremtése az Unió elsődleges biztonságpolitika érdeke. Törökország geopolitikai szempontból is kulcsszereplője lehet a folyamatnak, helyesebben szólva, a rendezés során Törökországot semmilyen körülmények között nem lehet megkerülni (Rada & Rada 2007).

Törökország védelmi szempontból sajátos helyzetben van. Mint a NATO legerősebb európai hadserege rendkívül fontos szerepet játszott a hidegháború időszakában, hiszen Norvégiával mintegy harapófogóba szorították a Szovjetuniót. Ez a katonai–geopolitikai szerep megváltozott, bizonyos szempontból leértékelődött, más aspektusokból szemlélve a biztonságot viszont új kihívásokkal szembesült. A térségben ugyanis új konfliktusgócok születtek, így Törökország regionális stabilizáló szerepe rendkívül felértékelődött. Az Uniós csatlakozás nagymértékben változtatná meg az európai-amerikai katonai erőegyensúlyt. Jóllehet ebben az esetben nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett katonai erőegyensúlyról, hiszen egy katonai szövetségen, a NATO-n belüli egyensúlyról

2 Európai Bizottság: A Secure Europe in a Better World. Security Strategy. European Commission, Brussels, 2003, <http://ue.eu.int/uedocs/cms>

van szó. De nem elhanyagolható az a körülmény, hogy az Európai Unió ma még nem egységes katonai hatalom, aminek leginkább a rendelkezésre álló eszközök szabnak gátat. A Közös Kül- és Biztonságpolitika (CFSP) és az Európai Biztonság- és védelempolitika (ÉSDP) hatóköre eddig kizárólag a válságkezelésre és békefenntartásra terjedt ki (soft power). A valós katonai képességeket jelentő haderő felállítása azonban még várat magara, de véleményünk szerint az Unió globálissá váló érdekeit tekintve, már nem sokáig. Az Unió védelempolitikának számos hiányossággal kell szembenéznie (Sen 2003).

Hol helyezkedik el ebben az egyre szövevényesebbé váló rendszerben a NATO második legnépesebb hadseregével rendelkező Törökország? Néhány évvel ezelőtt még egyértelmű lett volna a válasz: természetesen Amerika oldalán. Manapság ez egyre kevésbé látszik biztosnak. Látványos szakításról persze szó sincs, a rugalmas elszakadás jelei azonban egyre szembetűnőbbek.

Az európai „haderő” infrastrukturálisan, a „high tech” eszközök, a műholdas felderítési rendszer és az adatvédelem területén is le van maradva az amerikaitól. Alapvetően hiányzik a stratégiai légi szállítás képessége. Legtöbb esetben amerikai segítségre szorul a csapatszállítások lebonyolítása során. Törökország, annak ellenére, hogy még nem tagja az Európai Uniónak, részt vehet a második pillér keretén belül zajló műveletekben, de nem szólhat bele annak az irányításába. Az Unió számára fontos a török felajánlás, mert az mind az élőerőt, mind az eszközöket tekintve a legnagyobb a résztvevő országok közül. Egy esetleges török csatlakozás tovább javítaná ezt a helyzetet, mert akkor Törökország nem vétőzná meg többé a NATO eszközök Unió felhasználását (Akkaya & Aver 2004).

A generális megállapításokon felül érdemes még egyszer számba venni, hogy Törökország csatlakozása mit is jelent a térség megváltozott biztonságpolitikai helyzetében.

- Törökország geopolitikai helyzetéből adódóan óhatatlanul került a bipoláris világ biztonságpolitikai metszéspontjába. A globális konfrontáció idején a tengersizorok feletti uralom az orosz érdekeket tükrözte, míg a Szovjetunió déli határaihoz való közelség megteremtése és fenntartása amerikai szempontból játszott nagyon erőteljes szerepet.
- Az első iraki, de még inkább a balkáni háború mind Törökország, mind az Európai Unió számára egyértelművé tette az egymásrautaltságot és hogy biztonsági érdekeik alapvetően megegyeznek.
- Törökország Atatürk óta laicista állam, és ezt nemcsak politikájában, de jó ideig eszmerendszerében is bizonyította. Az elmúlt évtized iszlamosodása Európa szemében megkérdőjelezte Törökország szekularitását, jóllehet az elzárkózó álláspontja pontosan ezt a trendet látszik erősíteni. Törökország változatlanul laicista állammak, a fundamentalizmus elleni védőbástyának tartja magát, a hivatalos vélemény szerint a vallás nem emelkedett állami rangra, nem része az állami politikának, kizárólag magánügy.

- Ugyanakkor Törökország balkáni, majd afganisztáni³ szerepvállalása rávilágít arra, hogy konfliktuskezelési stratégiája szavatolt, ezzel szemben az Európai Uniónak bizonyítottan nincs ilyen stratégiája.
- Nagy veszélyt jelent Törökország stabilitására, hogy fennáll Észak-Irak leszakadásának esélye, ha létrejön egy Irakon belüli önálló Kurdisztán, ami erősítheti a szeparatista törekvéseket a Törökországi kurdok esetében is. Gondot okoz a török politikai vezetésnek az amerikai jelenlét csökkentése Irakban, illetve az afganisztáni átcsoportosítás. Ugyanakkor az amerikai vezetésnek Törökország Moszkva felé kacsintása okozhat fejfájást. Az orosz–grúz konfliktusban játszott szerepe amúgy is nagy csalódást okozott a volt szovjet Közép-Ázsiában. Az ottani pozícióvesztés ugyanakkor az Irán–Törökország rivalizálásban Irán előnyeit növelheti. Az arab világban megindult földindulás kényes helyzetbe hozta Törökországot. A történelmi tapasztalatok miatt sem kötelezhette el magát az arab világ mellett, és uniós csatlakozásának reménye is nyilvánvalóan azonnal semmissé vált volna. De ezen túlmenően a törökországi „demokrácia” még mindig példaértékű lehet számos arab ország számára. Az arab válsággal összefüggésben így – érthető módon - rendkívül tartózkodó politikát követett. A Líbia elleni légtérzár kapcsán nem engedte át légi támaszpontjait. A NATO légi hadműveletek nem török, hanem a Nápolyi Parancsnokság irányítása alá kerültek. Számos esetben „békítőleg” tett kísérletet az elszabadult indulatok megfékezésére, próbálta jobb belátásra bírni Khadafit, Asszadot pedig Szíriában a reformok felgyorsítására, békés eszközök alkalmazására ösztönözte.

A megváltozott közel-keleti helyzet, Törökország regionális felértékelődése a török külpolitikát komoly manőverezésre kényszerít. Egyrészt bizonyos, hogy érdekei nem mindig esnek egybe az amerikai érdekekkel, igaz, Washington továbbra is kiemelt biztonsági érdekerületként kezeli a térséget. Jóllehet a hidegháborús globális konfrontáció ideje lejárt, így Törökország nem a globális konfrontáció amerikai biztonságpolitikai érdekeinek a letéteményese, hanem saját érdekeit is érvényesítenie kell. Ebbe pedig belejátszanak az orosz kapcsolatok, ami viszont az iráni rivalizálás szempontjából ellentétes lehet a korábbi szovjet Közép-Ázsiai országok érdekeivel. Törökország nyilván nem lehet vallási szempontból a régió vezetője, sokkal inkább az európaizálódás kihangsúlyozása és realizálása lehet az a tényező, ami a környező országok szemében felértékeli az országot. Egy erőteljes iszlámizálódás irányába történő eltolódás kétséges, hogy erősítené-e

3 Törökország nagy erővel vett részt az afganisztáni háború utáni békefenntartásban: 2002-ben, 2005-ben és 2007-ben is Törökország vette át az ISAF (International Security Assistance Force) vezetését. Az előerőn felül a török kormány mindig igyekezett pénzügyi eszközökkel is támogatni Afganisztán újjáépítését segélyek és különböző befektetések formájában. Turkey's Role in the Reconstruction of Afghanistan, 2005, <http://www.deik.org.tr/>

Törökország pozícióját a térségben, hiszen egy fundamentalista Iránnal és Szaúd-Arábiával találná magát szembe, míg egy szétesett Irak, egy önállósult, Irakból kivált Kurdisztán a belső, török kurd problémákat erősítené fel. A problémák egy egész sorára megoldást jelenthetne a csatlakozás, ugyanakkor a biztonságpolitikai szempontból Törökországgal megerősített Európai Unió az Egyesült Államokkal szembeni európai pozíciókat is stabilizálná.

Mindkét szuperhatalom a volt és jelenlegi is, az Amerikai Egyesült Államok, és Oroszország szeretné itt növelni befolyását, ezért az Európai Unió is igyekszik megvetni itt a lábát, de a ráhatás szerzéshez alapvető képességei és az eszközei is hiányoznak. Törökország viszont katonailag és gazdaságilag is jelen van a térségben. Gazdasági befolyását a fekete-tengeri Gazdasági Együttműködésen, katonai befolyását, pedig az örmény–azeri konfliktusban játszott válságkezelői szerepén keresztül fejeti ki.

A kérdés másik oldala, hogy Törökország csatlakozásával az Európai Unió bizonytalan válsággóccokkal válna határossá, és kérdés, hogy miképpen tudná kezelni ezt a helyzetet, tehát elengedhetetlen mérlegelni, hogy a Törökország csatlakozásával járó biztonsági kockázat, vagy a térségben megszerzett befolyás hasznossága nagyobb-e. A török külpolitika a térségben természetesen hosszabb múltra tekint vissza, mint az uniós ilyen jellegű tapasztalatok. Így a török kapcsolatrendszer kihasználva a befolyásszerzés hasznossága nagyobb lenne.

A sikeres új régiópolitikához katonai szempontból átfogó közel-keleti politikára van szükség.

- Tudomásul kell venni, hogy nem elég a kereskedelmi szerződéseken keresztül történő befolyásolás.
- Számolni kell azzal, hogy az Egyesült Államok és az Unió érdekei a török csatlakozás után élesebben is szembekerülhetnek.
- Az Európai Uniónak növelnie kell a befolyását az ENSZ Biztonsági Tanácsban.
- A mediterrán politikának a súlypontját Kelet felé kell eltolni (Aliboni 2005).
- A kihasználható török katonai fölényt ugyanakkor az is alátámasztja, hogy Örményország, Azerbajdzsán és Grúzia is tagja a Partnerség a Békéért programnak, aminek Törökország a térségbeli irányítója.

Az Európai Unió és Törökország együttműködése kikerülhetetlen. Ami beárnyékolhatja ezt, az a görög–török viszony, ami bár rengeteget javult 1999 óta, de Ciprus miatt még továbbra is egy kényes pontja a török csatlakozási tárgyalásoknak. A NATO-t is egyes esetekben döntésképtelenné tevő ciprusi probléma 2006-ra az EU-csatlakozás egyik súlyponti kérdésévé vált. Az EU 2004-ben felvette a tagjai közé a megosztott Ciprust, mely még nem rendezte belső megosztottságát és ezzel egy olyan feszültségforrást képzett, amely megakadályozhatja a törökök jövőbeli csatlakozását.

Az uniós stratégiai koncepció biztonságpolitikai problémaként említi az Európai Unió energiafüggőségét. Ebből a szempontból is belátható, hogy Törökország csatlakozása hosszú távon mindenképpen kikerülhetetlen lesz, mert a török hadsereg „hatóköre” kiterjed a közel-keleti, nyersanyagban gazdag területekre, míg az Unióé nem. A válságterületeken keresztül haladnak többek között az Irak–Törökország, a Türkmenisztán–Irán–Törökország olajvezetékek is (Buharali 2004). A térség stabilitása mind az Európai Uniónak – az energiaellátás biztonsága miatt –, mind pedig Törökországnak létérdeke.

Továbbra is kulcskérdés a hadsereg szerepe, mert hagyományosan erős pozíciót foglal el mind a társadalom, mind a politika életében, ezért nehéz biztosítani a hadsereg feletti megfelelő civil kontrollt. Sőt, egészen paradox módon a modern Törökországban a hadsereg történelmi szerepéből adódóan a civil társadalom felett a „militáris kontroll” jelentette a demokratikus elvek szavatolását. Valójában a korábbi időszakokban is a hadsereg szerepe, beavatkozása egyértelműen pozitív volt, ma is a hadsereg a kemali elvek letéteményese. Kérdés azonban, hogy ez a konzervativizmus összeegyeztethető-e a mai európaizálódással. A hadsereg beavatkozási és ellenőrzési funkciója ugyan megnyirbálásra került, de még ma is, a Nemzetbiztonsági Tanács átalakítása után, a politika és a gazdaság egyik legfontosabb közvetlen befolyásoló tényezője. Ez azt jelenti, hogy a Törökországi gazdaság közel egytizedét uraló katonaság véleményét a kormány minden döntés esetében kénytelen figyelembe venni.

A szövevényes és válságoktól terhes régióban Törökország közel-keleti „béketeremtő potenciálját” bizonyítja, hogy az egyetlen muszlim ország, akinek jó kapcsolata van Izraellel, bár ez a tény befelhősíti kapcsolatát az arab országokkal annak ellenére, hogy nem egy arab ország elfogadja közvetítőként.

A török csatlakozás katonai szempontból egyrészt hasznos lenne, de másrészt előre nem látható következményeket is jelent, például egy későbbi konfliktus a térségben milyen arab, amerikai, vagy orosz hozzáállást váltana ki? Viszont az új szomszédság politikai keretein belül lehetőség nyílna az ilyen konfliktusok kezelésére, és az arab–izraeli enyhülési folyamat elősegítésére (Rada & Rada 2007).

A jelenlegi helyzet legnagyobb problémája azonban az, hogy az átalakulás továbbra is az uniós csatlakozás ígéretéből táplálkozik. Az immár második ciklusát betöltő kormány azért volt képes fellazítani és „európaizálni” egy megmerevedett struktúrát, mert azt az Európai Unióhoz való csatlakozás hőn áhított ígérete legitímálta.

A politikai biztonság és eszmei vetülete

Ha a biztonságot, mint komplex rendszert vizsgáljuk, óhatatlanul elemeire kell bontanunk egy alapos analízis számára. Így egy rendszer stabilitásának

analíziséhez górcső alá kell venni olyan kérdéseket, hogy milyen eszmék mentén szerveződök a politikai élet, fennáll-e kormány és a lakosság eszmei közössége? Vagy hol vannak a töréspontok?

A politika a stabilitás egyik alapköve, és a kormányzat hathatós tevékenységétől és stabil helyzetétől függ, milyen a kormányzat pozíciója, mennyire képes akaratát érvényesíteni a döntéshozásban. Másik oldalról lényeges kérdés a politikai intézmények stabilitása, azaz hogy a politikai rendszer mennyiben képes állandóságot képviselni, illetve a társadalom elismeri-e az egész rendszert és a kormányt. Ide tartozik meg az ideológia meghatározottsága is, mellyel a kormány igyekszik magyarázni döntéseit.

Az Európai Unió halogató taktikája rendkívül rossz hatást gyakorolt a török közgondolkodásra. Az állandó kifogások, aggályoskodások megteremtették, majd növelték az euroszkepticizmust. A török fejlődést elmarasztaló jelentés hatása ugyanis az volt, hogy a törökök között az uniós csatlakozás támogatottsága jelentősen csökkent. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy csak Törökországnak kell-e engedményeket tenni az uniós csatlakozás érdekében? Holott számos érv szól amellett, hogy az Európai Uniónak is nem kis érdeke fűződik az integráció ilyen mérvű kiszélesítéséhez. Még akkor is, ha a kiterjesztett határai Európán túlnyúlnak, konfrontálódik az iszlám világgal, és közvetlen határai lesznek a világ egyik legveszélyesebb válságócát jelentő régiójával.

Sokévi ígéretés után, milyen következményekkel járt az elutasítás? Különösen elrettentő lehet visszagondolni a tíz éve történt változásokra, az 1990-es évtized egyik kiemelkedően veszélyes jelenségére, a politikai iszlám pártok felemelkedésére.

Jóllehet az országban folyamatosan került sor olyan intézkedések bevezetésére, melyek az európakonformitást célozták, megtörtént az 1982-es alkotmány több pontbeli módosítása. A török jog „európaibbá” tétele jelenti talán a legnagyobb feladatot a török honatyák számára. Ebben az első és legfontosabb lépést az állambiztonsági bíróságok eltörlése jelentette, ami az ítélkezési folyamat modernizálását célozta meg. A jövőt tekintve a leginkább távolba mutató a nemzetközi konvenciók belső jogszabályok fölé helyezése, ez megkönnyíti az uniós *acquis* adaptálását. Az alapvető emberi és szabadságjogok tekintetében nagy meglepetést okozott a halálbüntetés eltörlése, illetve az Emberi Jogi Konvenció 6. és 13. paragrafusának ratifikálása. A sajtótörvény és a társulási törvény megalkotása szintén további lépéseket jelent egy demokratikus Törökország felé. Kérdés azonban, hogy meg lehet-e törni a társadalom berögzült módszereit és átalakítani azt? Erre a választ rövidtávon nem kaphatjuk meg, viszont az EU problémája az, hogy a már megkezdett tárgyalások esetén súlyos következmények nélkül nem léphet vissza a csatlakozás engedélyezésétől.

Törökország régóta legnagyobb problémája nemzetiségeinek kérdése. A kormány több intézkedése javított ugyan a nemzetiségek helyzetén, bizonyos

jogok gyakorlását tette lehetővé, de alapvetően nem oldotta meg a nemzetiségi kérdést. Az ataturki felfogásra felépülő etnocentrikus állam a társadalmat homogén egységnek tekinti, és nem ismeri el azon kisebbségi csoportok létezését, amelyeket az 1923-as lausanne-i szerződésben nem rögzítettek.

Így a több mint tízmilliós kurd kisebbség a hivatalos retorika szerint sokáig nem is létezett. Éppen ezért rendkívüli lépést jelent a közeledés megkezdése a kurdok felé. Talán ez a kérdés jelenti a legnagyobb gondot Törökország számára, miután a többmilliós etnikum helyzetének rendezése nemcsak török kérdés, bárminemű lépés kihat a határokon túlra, és elhíntheti a viszály magvát a környező országokkal kiépített kapcsolatokban. Ilyen körülmények között kérdésessé válhat Törökország stabilizáló szerepe, sőt, a régió destabilizálódása irányába fordulhatnak az események.

Ha a stabilitást nem a kormányzat, hanem az állam szempontjából keressük, az Atatürk által véghezvitt reformok legfőbb öre, a hadsereg biztosítja a szekuláris hagyományok fennmaradását a politikában. Beavatkozásai a politikát nemcsak stabilizálják, hanem merevvé is teszik. És pontosan ez mutatkozik meg a társadalom kettészakítottóságában. A demokráciát és a kemali hagyományokat őrző hadsereg ma már konzervativizmussal bizonyos vonatkozásokban kerékkötőjévé válik a társadalom modernizálásának. A kormány által ösztönzött modernizálódás azonban kétes felhangokat kap és óhatatlanul „zöld” színezetűvé válik.

A társadalmi kapcsolatok szempontjából egy önmagát meghatározni nem tudó Európa áll szemben egy modernizálódó, ezért szintén identitási zavarokkal küzdő Törökországgal. Az utóbbi évtizedek fejlődése kettészakította Törökországot. Ezáltal létezik egy nyugati, fejlettebb, „európaibb” része, mely a leginkább megfelelhet a csatlakozás kritériumainak, illetve ott van az elmaradott keleti, vidéki Törökország. Ez utóbbi a jellemzői alapján sokkal inkább egy fejlődő ország képét idézi fel az elmaradott kollektív agrártársadalmával, melynek legfőbb értékei inkább tartoznak a Közel-Kelet térségéhez, és nem Európához. Ezért nagy kérdés, hogy Törökország miként tud integrálódni egy ugyan multikulturális, de részben egységes Európába? Európa társadalmá fél Törökország csatlakozásától, az egyre erősödő idegenellenesség részben ennek is köszönhető.

Azonban ha a stabilitást a mindennapi kormányzás és az állam kapcsolatából szemléljük, akkor már kétségessé válik az érvénye. Ennek legfőbb oka szintén a hadsereg, ami a politikai életet teljes egészében felügyelte és adott esetben be is avatkozott, és ennek máig fennáll a lehetősége. Sőt, ezt látszik alátámasztani az 1950, az első demokratikus választások óta megtörtént négy katonai puccs, amelyben a katonai erő felülírta a politikai szándékot.

Az utóbbi négy év reformjai következtében a Nemzetbiztonsági Tanács elveszítette korábbi pozícióját és tanácsadó intézménnyé „szelídült”. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a katonaság ne lenne továbbra is hatással a politikára, jóllehet a 2010 nyarán elfogadott alkotmány korlátozta a katonaság szerepét, de ennek

ellenére a katonai vezetők befolyása máig érvényesül és a civil kontroll intézménye korántsem valósult meg. Azt pedig, hogy a hadsereg nem lépett fel szerepének csökkentése ellen, az EU-csatlakozás ígérete teszi lehetővé. Tehát a jelenlegi kormány nem csak legitimitását, hanem stabilitását is egy külső tényezőtől nyeri. Egy olyan tényezőtől mely a jövő ígérete és tele van kérdőjelekkel. Mindennek a következménye az alapvetően passzív lakosság, mely kizárja egy merőben új politikai elit létrejöttét.

Irodalom

- Akkaya, C.–Aver, C (2004): Die türkische Sicherheitspolitik in einem unsicherem Raum. Südosteuropa, No. 1.
- Aliboni, Roberto (2005): The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy. European Foreign Affairs Review, No. 1.
- Buharali, Can (2004): Turkey's Foreign Policy towards EU Membership. Turkish Policy Quarterly Fall.
- Buzan, Barry (1991): People, States and Fear. London.
- Rada Csaba–Rada Péter (2007): Törökország Európai Unió csatlakozásának biztonsági aspektusai. Külügyi Szemle. Tél 3., p. 3.
- Sen, Faruk (2003): Folgen eines Beitritts der Türkei für die Europäische Union. Südosteuropa, No. 1.